

گزارش صبا درباره جایگاه تعزیه از گذشته تا امروز

هنری که قابلیت جهانی شدن دارد

آزاده صالحی
گفت و گو

تعزیه یا شبیه خوانی گونه‌ای از نمایش مذهبی سنتی است که محور اصلی آن به روایت واقعه کربلا اختصاص دارد. این هنر که دارای پیشینه‌ای طولانی و تاریخی در کشور ما به شمار می‌رود و در دوره‌های مختلف زمانی، یعنی از دوره صفویه تا امروز در مبادین و تکیا به اجرا در آمده است. تعزیه خوانان تلاش کرده‌اند بر اساس شرح روایت آنچه بر امام حسین (ع) و یارانش در کربلا گذشت به زوایای پیدای و پنهان این واقعه اشاره داشته باشند. هر چند در سال‌های اخیر، تعزیه به عنوان میراث ناملموس جهانی در یونسکو به ثبت رسیده است، اما هنوز برخی از پژوهشگران این حوزه بر این باورند که ظرفیت گسترده این حیطة همچنان قابلیت شناخت و معرفی دارد. به مناسبت آغاز ماه محرم خبرنگار صبا درباره جایگاه تعزیه در عرصه هنرهای نمایشی از گذشته تا امروز با برخی از پژوهشگران و هنرمندان این حوزه به گفت‌وگو نشستیم که در ادامه می‌خوانید.

دکتر نصرالله حدادی پژوهشگر فرهنگ عامه و تهران شناس

تعزیه باید به شیوه سنتی اجرا شود

دکتر نصرالله حدادی پژوهشگر فرهنگ عامه و تهران شناس در پاسخ به این سوال که چه امکانی در گذشته به عنوان محل‌های دائمی برگزاری تعزیه به شمار می‌رفته‌اند گفت: اساساً تعزیه همیشه در فضاهای باز خوانده می‌شده است. یکی از مکان‌هایی که هنوز سکوهاى تعزیه در آن باقی است ولی دیگر تعزیه‌ای در آن خوانده نمی‌شود، باغچه روبه‌روی تکیه رضاعلی خان است؛ این تکیه در نزدیکی چهار راه مولوی در کوچه رضاعلی خان هدایت واقع است که در واقع جد خانواده صادق هدایت بوده است. علیرغم این که سکوی تعزیه هنوز در این محل وجود دارد اما دیگر سال‌هاست که تعزیه‌ای بر روی آن برگزار نمی‌شود. یکی دیگر از مکان‌هایی که تعزیه در آن خوانده می‌شد حوالی میدان تجریش بوده که تا همین شش‌هفت سال پیش هم در این منطقه تعزیه‌هایی برگزار می‌شد. هر چند باید به این نکته توجه داشت که تعزیه‌ها عمدتاً در تکیا خوانده می‌شده‌اند. یکی از تعزیه‌های قابل توجه که در تاریخ به شکل مستند ذکر شده و در عین حال عجیب هم هست، تعزیه‌ای است که زنان در گذشته اجرا می‌کردند. نمونه آن تعزیه‌ای است که در خانه میرزا حسین سپهسالار که از نمایندگان فتحعلی شاه قاجار بوده، توسط همسر او در محل فعلی کتابخانه مجلس شورای اسلامی خوانده و برگزار می‌شد. هر چند اطلاعات بیشتری درباره این که این گروه از خانم‌ها چگونه تعزیه می‌خوانده‌اند و نقش‌های تعزیه را چه کسانی بر عهده داشته‌اند اطلاعاتی در دست نیست. علاوه بر مکان‌هایی که به آن اشاره کردم، خیابان شهید فروزش فعلی (مهدیخانی سابق) هم یکی از مکان‌هایی بوده است که سال‌ها میزبان اجرای تعزیه‌های گوناگون بوده است.

با اجرای صحیح تعزیه می‌توان حس و حال وقایع کربلا را منتقل کرد

این پژوهشگر فرهنگ عامه اضافه می‌کند: تعزیه هنری آیینی است که حداقل ۴۵۰ سال سابقه در ایران دارد و خاستگاه اصلی آن به دوره صفویه در شهر اردبیل بر می‌گردد. البته بعدها که پایتخت صفویان از اردبیل به قزوین منتقل می‌شود تعزیه‌ها هم بیشتر در این شهر اجرا می‌شده‌اند. به همین خاطر ما بهترین طومارهای تعزیه و بهترین تعزیه‌خوانان را در قزوین و طالقان داشته‌ایم. بعد از آن که پایتخت به اصفهان منتقل می‌شود تعزیه هم به آنجا می‌رود و با پدید آمدن تعزیه‌خوانان خوبی در توابع اصفهان مانند گلپایگان و خوانسار، این هنر به اوج و شکوفایی می‌رسد. البته به این معنی نیست که در شهرهای دیگر تعزیه برگزار نمی‌شده است، بلکه می‌خواهم بگویم تعزیه در گذشته به واسطه تغییر پایتخت صفویان بیشتر در این شهرها اجرا شده است. نکته دیگر این که، تعزیه باید بر اساس طومار خوانده شود و

می‌توان گفت: این طومارها نقشی اساسی در این حیطة داشته‌اند. امروز نمونه‌های فاختری از طومارهای تعزیه باقی مانده‌اند که برخی از این نسخ، در موزه کتابخانه ملک نگهداری می‌شوند. تعزیه‌خوانی همواره یک هنر به شمار می‌رفته و تعزیه‌خوان باید به شیوه‌ای به اجرای این هنر می‌پرداخته است تا بتواند فضای وقایع و حس و حال آن را به مردم منتقل کند. کمال این که اگر امروز هم تعزیه‌ای به درستی اجرا شود مردم با آن ارتباط برقرار می‌کنند. حدادی با اشاره به این که یکی از نمونه‌های فاخر تعزیه را در سریال «شب دهم» مشاهده کردیم ادامه داد: با وجود آن که بیش از بیست سال از بخش این سریال می‌گذرد ولی هنوز هم هنوز است سریالی مشابه آن ساخته نشده است که بتواند به زیبایی، ابعاد تعزیه را در معرض دید مخاطب بگذارد. طبعاً تولید بیشتر چنین آثاری می‌تواند به شناخت و معرفی تعزیه نزد نسل جوان منجر شود. هر چند امروز تعزیه‌خوانی دستخوش تغییراتی قرار گرفته است، به عنوان مثال، گاه تعزیه‌خوان در حالی که بلندگو به دست دارد به تعزیه‌خوانی می‌پردازد که باعث می‌شود تا اصالت تعزیه از بین برود. از این رو، معتقدم تعزیه باید به همان شیوه سنتی برگزار شود تا وقتی مردم به تماشای آن می‌نشینند حس کنند که وارد آن دوره خاص تاریخی شده و صحنه‌ها برایشان یادآور آن مقطع زمانی باشد. در سال‌های گذشته، تعزیه‌خوانان خوبی داشتیم که می‌توانستند در انتقال این حس و حال به بیننده موفق باشند، اما هر چه گذشت، هم تعزیه در جامعه کمتر اجرا شد و هم از تعداد این تعزیه‌خوانان نیز کاسته شده است.

نقش رسانه‌های گروهی در شناساندن زوایای پنهان تعزیه

این تهران شناس و پژوهشگر اذعان داشت: در سال‌های گذشته، تعزیه به بیش از امروز در زندگی مردم جاری و ساری بود و گاه در طول یک سال، پرده‌خوانان به اجرای تعزیه‌های مختلف می‌پرداختند، اما امروز تعزیه تنها به ایام محرم و صفر محدود شده و بعد از آن، در ماه‌های دیگر سال اجرا نمی‌شود. مسلماً با انجام کارهای موردی و مقطعی در این زمینه نمی‌توان امیدوار بود که زوایای مختلف تعزیه نزد افراد جامعه به خصوص نسل جوان شناخته شود.

